

Sloboda tiska i javno mnijenje od 1848.-1849. godine.

Kuzlić, Andrea

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:470502>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Odjel za povijest

Sloboda tiska i javno mnijenje od 1848.-1849. godine
Završni rad

Studentica: Andrea Kuzlić

Mentor: prof. dr. sc. Mijo Korade

Zagreb, 20. srpnja 2019.

Sadržaj:

1.	UVOD.....	1
2.	HRVATSKI POLITIČKI POKRET 1848-1849.....	2
3.	SLOBODA TISKA I DRUŠTVENA ULOGA NOVINARA OD IZBIJANJA REVOLUCIJE 1848. GODINE.....	4
3.1.	JAVNOST U HRVATSKOJ.....	6
3.2.	JAVNO MNIJENJE.....	6
4.	SABORSKE NOVINE IZ 1848.....	7
5.	SLAVENSKI JUG.....	8
6.	SÜDSLAWISCHE ZEITUNG.....	9
7.	AGRAMER ZEITUNG.....	9
8.	DANICA.....	10
9.	SLOBODA TISKA I OBLIKOVANJE JAVNOG MNIJENJA.....	10
9.1.	ZAGREBAČKI LIBERALNI LISTOVI O SLOBODI TISKA.....	12
9.2.	VJERSKA PROBLEMATIKA U ZAGREBAČKOM LIBERALNOM TISKU.....	14
10.	ZAKLJUČAK.....	15
11.	LITERATURA.....	17

1. UVOD

Revolucionarni val koji je 1848.-1849. godine zahvatio Europu ostavio je snažan trag u svim dijelovima hrvatskoga društva, premda u Hrvatskoj revolucije u tradicionalnom značenju riječi zapravo i nije bilo. Međutim, opća društvena atmosfera i otvorenost za nove ideje, kao i popratne pojave revolucionarnih previranja zahvatile su i hrvatsko društvo i otvorile put realizaciji nekih novih ili pak otprije prisutnih ideja. U prosvjetiteljskom duhovnom ozračju mijenja se i glavna funkcija tiska, koji nadržava ulogu pukog prenositelja informacija i preuzima dvostruku ulogu, ulogu oblikovatelja javnoga mnijenja, ali i predstavnika čitalačke publike.

U radu se objašnjavaju političke prilike u Trojednoj kraljevini u razdoblju od 1848. do 1849. godine te kako su revolucionarna previranja 1848./49. godine promijenila shvaćanja o legitimiranju državnog poretka. Navest ćemo i najznačajnije listove koji su u to vrijeme izlazili s posebnim osvrtom na zagrebački liberalni krug autora koji je tada djelovao. Govorit ćemo i o tome kako je onodobno političko novinstvo u Hrvatskoj, ali i ostalim zemljama razmatralo pojedina politička i gospodarska pitanja sa praktičnog, načelnog i teoretskog aspekta te kako se razmatralo općenito pitanje ustavnosti, odnosno, kako se čitatelje upoznavalo s temeljnim obilježjima ustavne države. Također spomenut ćemo i protumačiti stavove zagrebačkih listova o politici ali i religiji, kao najsnažnijim argumentima za oblikovanje javnog mnijenja.

2. HRVATSKI POLITIČKI POKRET 1848-1849.

Godina 1848. ostavila je velik trag u hrvatskoj povijesti. Kraljevina Hrvatska, Dalmacija i Slavonija koja je tada bila teritorijalno razjedinjena i politički vrlo slaba nije imala jako građanstvo koje bi moglo provesti revolucionarnu akciju s ciljem da se mobilizira najniži sloj građanstva. Banska Hrvatska se u ono vrijeme sastojala od tri hrvatske i tri slavonske županije, te je također imala vrlo ograničenu autonomiju.¹ Istovremeno, Vojna granica, Istra i Dalmacija su bile pod vlašću bečkog dvora i u cijelosti odvojene od Banske Hrvatske. Uz opasnost od habsburškog centralizma Hrvatska se uskoro našla i u opasnosti od mađarskog nacionalizma, čiji je cilj bio

¹ Markus 2006: 1.

Ugarsku učiniti samostalnom i jedinstvenom mađarskom državom s mađarskim kao službenim jezikom.²

U otporu protiv mađarske hegemonije veliku ulogu je odigrao hrvatski narodni preporod koji je proveden pod nazivom ilirski pokret. Ilirski pokret je pokušavao nacionalno-političkim i kulturnim radom provesti proces integracije hrvatskog društva. Sam cilj ilirskog pokreta je nastojao povezati južnoslavenske narode.³ U to doba se javljaju i prva glasila ilirskog pokreta, poput “Novina horvatzkih” čiji je urednik bio Ljudevit Gaj, a koje su nakon 1835. godine izlazile pod različitim imenima. U razdoblju 1835. do 1847. godine ilirski pokret je uspio proširiti svoju društvenu osnovicu obuhvativši najviše društvene slojeve u Hrvatskoj i Slavoniji te ostvariti njihovu integraciju u hrvatsko društvo.⁴ Iako je ilirski pokret bio najviše usmjeren na Bansku Hrvatsku uspio je osnovati temeljne nacionalne kulturne i gospodarske institucije koje su bile dakako potrebne društvu na prijelazu iz feudalizma u kapitalizam te u stvaranju jedinstvenog književnog jezika kao podloge za razvoj nacionalne kulture što nam potvrđuje i činjenica da je 1847. godine Hrvatski sabor donio odluku o uvođenju narodnog jezika u javne katedre usprkos kraljevoj zabrani.⁵

Godine 1848. dolazi do pojave revolucionarnih zbivanja. Revolucija –u ondašnjem smislu te riječi- je prvo započela na Apeninskom poluotoku, a po tome je zahvatila i ostale pokrajine. U ožujku revolucija zahvaća i Habsburšku monarhiju, a kancelar Metternich daje ostavku. Ovakve okolnosti išle su u prilog mađarskoj opoziciji koju je predvodio Lajos Kossuth. Zanesen revolucijama koje su se odvijale u svijetu Kossuth održava govor u Ugarskom saboru gdje zahtjeva samostalnost Ugarske. Ugarsko izaslanstvo uz vladarevo odobrenje se vraća iz Beča sa reskriptom koji potvrđuje samostalnu mađarsku vladu ali i preobrazbu u okviru nacionalnih vrijednosti. Ubrzo nakon toga, u ožujku, su doneseni tzv. “Travanjski zakoni” kojim je Ugarska postala samostalnom državom, sa zakonodavnom vlašću na predstavničkoj osnovi, vladom odgovornom parlamentu te vlastitom vojskom, financijama i vanjskom politikom. Car je vrlo brzo zabranio ove zakone, ali ne i zakonsku odredbu o mađarskom jeziku i narodnosti, a čime je Ugarska praktički postala samostalna država. Iako su se hrvatski zastupnici protivili ubrzo je donesena odredba o uvođenju

² Markus 2006: 1.

³ *Hrvatska enciklopedija* s.v. “Hrvatski narodni preporod” (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26455>) 19. srpnja 2019.

⁴ Markus 2006: 1.

⁵ *Hrvatska enciklopedija* s.v. „Hrvatski narodni preporod“ (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26455>) 19. srpnja 2019.

mađarskog jezika kao službenog jezika u unutarnjem poslovanju. Kako Hrvatska tada nije imala bana žurnom odlukom je Josip Jelačić bio izabran kao osoba dostojna obnašanja ovog čina. Već 22. ožujka je bio održan sastanak na kojem su predstavljene “Želje naroda”, a koje su se odnosile na teritorijalno, gospodarsko, političko i građansko osamostaljenje.⁶ Hrvatski zahtjevi su bili izraženi u “Zahtjevanjima naroda” i kao takvi su bili predani kralju. No, kralj je odbio hrvatske zahtjeve jer su išli na štetu mađarske vlade, koja je tada predstavljala jaču stranu.⁷

Zbog očitih nesuglasica između mađarskih i hrvatskih interesa, ban Josip Jelačić donosi proglas 19. travnja 1848. kojim se prekidaju svi službeni odnosi između hrvatskih i mađarskih oblasti. Najveći dio hrvatske publike je pozdravio navedeni proglas, no nekolicina (turopoljsko plemstvo, slavonski velikaši...) unutar Trojedne Kraljevine je podržala Mađare i njihove stavove o samostalnosti Hrvatske.⁸ Temeljni uzrok sukoba pronalazimo u različitim shvaćanjima o političkom i državno-pravnom odnosu navedenih država. Hrvati su se pozivali na svoje državno i prirodno nacionalno pravo, dok su Mađari smatrali Hrvatsku integralnim dijelom Mađarske države. Isto tako, Hrvati su se borili za očuvanje Habsburške monarhije jer su smatrali kako samo u sjedinjenoj Monarhiji mogu očuvati svoj poseban državno pravni položaj. Nasuprot tome, Mađari se nisu htjeli odreći svoje samostalnosti -koja se temeljila na personalnoj uniji-. Težili su osnutku osnivanja Mađarske države od Karpata do Jadranskog mora te prema tome nisu mogli priznati niti potvrditi zahtjeve za ravnopravnost nemađarskih naroda u Ugarskoj.⁹

3. SLOBODA TISKA I DRUŠTVENA ULOGA NOVINARA OD IZBIJANJA REVOLUCIJE 1848. GODINE

Pojam tisak kroz povijest je imao više temeljnih značenja. Ukoliko raspravljamo o širem kontekstu značenja ove riječi ono obuhvaća sve vrste tiskovina od običnih plakata do brošura, knjiga i časopisa u osnovi. Isto tako, ono oslovljuje i postupak tiskanja različitih tekstova. Pojam tisak počinje se koristiti od 1850. godine, a u njegovom izvornom značenju tisak su počela rabiti uredništva te suradnici koji su djelovali na uređenju i izradnji hrvatskih listova. Glavno značenje

⁶ Iveljić-Kolanović-Stančić 2001:74-90, 92-99, 115-118.

⁷ *Hrvatska enciklopedija* s.v. “Revolucija 1848-49.” (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52630>) 19. srpnja 2019.

⁸ Markus 2006: 1.

⁹ Heka 2013: 1265.

pojma tisak odnosilo se na dnevni tisak koji je tada ujedno označavao politički tisak. Ono je nastalo drugom polovicom 19. stoljeća, a bilo je odraz naglog tehnološkog ali i organizacijskog razvitka tiskarske struke. Tisak u 19. stoljeću čini osnovu u javnim medijima te preuzima veliku zaslugu u informiranju društva i to ponajviše o političkoj situaciji, a potom i o svakodnevnim zbivanjima.¹⁰

Pojavom liberala i aktualnih revolucija koje su zahvatile Europu od tridestih godina pa sve do sredine 19. stoljeća pojmovi tisak, sloboda tiska i javno mnijenje postaju bitan čimbenik u politici ali i društvu općenito. Ovi pojmovi bili su dobrodošli u većini europskih zemalja, pa tako i u Hrvatskoj.¹¹

Pojavom Franuske revolucije i novonastalih kulturnih pokreta u Europi kraljem 18. stoljeća dolazi do promijene u ulozi tiska tzv. političke periodike. Pojam tisak više ne označava samo medij koji prenosi informacije puku nego započima i svoju dvostruku ulogu, a to je oblikovanje javnog mnijenja. Uz oblikovanje javnog mnijenja, tisak postaje i predstavnik određene čitalačke publike. Promjenom djelatnosti tiska ono zahtijeva i određen okrug prava koja do tada nije imao. Pa se tada po prvi puta počinje pojavljivati važnost slobode tiska. Dnevni tisak počinje zahtijevati pravo na slobodno izražavanje kako poznatih informacija tako i onih koji nisu bili namijenjeni široj publici.¹²

Konzekvencija ovakvih promijena je ujedno označila stvaranje do tada nepoznatog pojma pod nazivom sloboda tiska. Ovaj pojam je bio vrlo brzo prihvaćen od većine te je isto tako postao svakodnevnica u korištenju. Iako ga je većina prihvatila, ono je uskoro postalo oružjem liberala. Pa su se tako pojmovi poput: slobode mišljenja, savjesti i tisak počeli koristiti kao termini koji se međusobno nadopunjuju, a vrlo brzo pojam sloboda tiska preuzima i značenje slobode mišljenja i slobode savjesti. Istomišljenici koji su zahtijevali slobodu tiska svoje zahtjeve su temeljili na trima načelima. Ono su tumačili kao čin vladereve milosti ili pak njene potrebe u društvu, a neki su čak predstavljali slobodu tiska kao jedno od ljudskih prava. Ovakva razmišljanja su bila u manjini, a došla su od naučnika koji su prihvatili prosvjetiteljska tumačenja o čovjeku kao ljudskom biću. Ova misao će nakraju uspjeti prevladati preostale dvije.¹³

¹⁰ Švoger 2006: 204.

¹¹ Švoger 2006: 203-204.

¹² Švoger 2006: 204-205.

¹³ Švoger 2006: 205.

3.1. JAVNOST U HRVATSKOJ

Na hrvatskom jeziku terminologija za pojam javnost ima tri značenja. Ono predstavlja naziv za određenu skupinu ljudi koja nas upućuje na određenu važnost pitanja koja se tiču svih nas. Ono je vrlo blisko pojmu publike stoga označava i određeno područje komuniciranja među pripadnicima same publike u svrhu izražavanja određenog stajališta ili shvaćanja. U takvom kontekstu pojam javnosti i javnog mnijenja čine određenu komplementarnost. Uz navedene dvije kategorije, pojam javnost još označava i organizacijsko načelo, odnosno djelovanje pojedinih organa koji se brinu o već spomenutim pitanjima, a koji su od važnosti za cjelokupnu populaciju.¹⁴ Javnost karakteriziramo kao određenu instituciju zbog pravila koja nam omogućuju da djelovanje pojedinih organa bude otvoreno za širu publiku. Iste su ključne u ostvarenju komuniciranja publike, a to nam pobliže razlažu termini poput: slobode okupljanja i udruživanja, sloboda tiska, sloboda javnog komuniciranja, osiguranje tajnosti privatnog komuniciranja.¹⁵

3.2. JAVNO MNIJENJE

Potkraj 18. stoljeća pojmu javnog mnijenja dodijeljuje se drugo značenje te ono često biva isključivo povezano sa političkim pitanjima. Ovakva promijena značenja dovela je do same ideologizacije pojma u kojem je pojedinac nasuprot kolektiva zauzeo glavno mjesto glede javnih pitanja. Ovakav stav o javnom mnijenju provodili su liberali koji su javno mnijenje poistovjetili sa glasom oporbe. Oporbu je predstavljao srednji društveni sloj koji se borio za pravo zastupanja vlastitog interesa u parlamentu te je poistovjećivao vlastite interese s javnim interesima u Habsburškoj Monarhiji.¹⁶ S obzirom da je Francuska revolucija već dokazala učinkovitost slobode tiska kao preduvjeta u razvoju javnog mnijenja nije ni čudno kako je baš glavna težnja liberalnog građanstva postala ustavno-pravna institucionalizacija slobode tiska. Kasnije, za vrijeme revolucije 1848. godine liberali rade još veći pomak u tom smjeru te vlastite političke zahtjeve provode i ozakonjuju na temelju javnog mnijenja. Ovakve namjere su bile izražene i u krugu liberalnog građanstva koje je uređivalo zagabačke listove.¹⁷

¹⁴ Švoger 2006: 206.

¹⁵ Švoger 2006: 206.

¹⁶ Švoger 2006: 206.

¹⁷ Švoger 2006: 206.

4. SABORSKE NOVINE IZ 1848.

Zasjedanja Hrvatskog sabora do revolucije 1848. godine su rijetko bila praćena u tisku čak i onda kada je došlo do preustroja sabora iz staleške u predstavničku instituciju. Valja istaknuti kako u godinama revolucije nije izašao niti jedan tiskani zapisnik. O ondašnjem radu Hrvatskog sabora najčešće su izvješćivali zagrebački listovi poput “Agramer politische Zeitunga” i “Ilirskih narodnih novina”. Nakon zaoštavanja hrvatsko-mađarskih odnosa poraslo je zanimanje javnosti za novoustrojenim Hrvatskim saborom i njegovim radom. Nakon prve sjednice Sabora napokon je bio objavljen i prvi zapisnik sabora koji je bio dostupan javnosti.¹⁸

Uz već navedene novine, a u svrhu praćenja sjednice Sabora pokrenute su i “Saborske novine” čiji je izdavač bio Lavoslav Župan, a urednik Eduard Vrbančić. Prvi broj novina već je izašao 6. lipnja 1848. godine u malom formatu koji se sastojao od četiri stranice. Glavna namjera novina je bila promidžba hrvatskih nacionalnih interesa u državnim odnosima s Mađarima prenoseći istupe narodnjaka u saboru. Iako se očekivalo da će ove novine izazvati velik interes javnosti, no, već postojeće “Novine dalmatinsko-hervatsko-slavenske”, koje je izdavao Ljudevit Gaj, bolje su informirale Hrvate o radu Hrvatskoga sabora i zbog toga odnjele svu popularnost. “Saborske novine” ukinute su već nakon izlaska 15og broja te su prestale sa radom 29. srpnja 1848. godine.¹⁹

“Saborske novine” su promicale očuvanje Habsburške monarhije ali i potrebu glede njenog preuređenja u svrhu saveza ravnopravnih i državotvornih nacija. “Saborske novine” su se također zalagale za suradnju sa austrijskim Slavenima ističući važnost suradnje sa Južnim Slavenima. Isto tako zalagale su se i za raskid dotadašnjeg saveza između Hrvata i Mađara, te za cjelovitost i suverenitet Trojedne kraljevine,²⁰ a posebice nakon što su Mađari ostali u sklopu Monarhije samo pod okriljem personalne unije. Andrija Uhernik isticao je potrebu stvaranja samostalne hrvatske vlade čije bi članove Državnog vijeća predlagao ban kojeg bi pak imenovao sam kralj.²¹ Neki od najznačajnijih članaka su: Veroizpovedanje (6. VI. 1848./br. 1); Andria Uhernik, Naša odnošenja

¹⁸ Hrvatski sabor “Prve hrvatske saborske novine iz 1848. godine” (<https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/povijest-saborovanja/zanimljivosti/prve-hrvatske-saborske-novine-iz-1848-godine>) 15. srpnja 2019.

¹⁹ Hrvatski sabor “Prve hrvatske saborske novine iz 1848. godine” (<https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/povijest-saborovanja/zanimljivosti/prve-hrvatske-saborske-novine-iz-1848-godine>) 15. srpnja 2019.

²⁰ Markus 1994: 120.

²¹ Švoger 2007: 217.

(7., 8., 23. VI. 1848./2,3, 8); Lj. Vukotinović, Trojedna kraljevina i Austria (15. VI. 1848./5); Bratstvo (4., 10. 18. VII. 1848./12-14).²²

5. SLAVENSKI JUG

“Slavenski jug” je bio hrvatski politički list koji je izlazio u Zagrebu od 6. kolovoza 1848. do 1. srpnja 1849, a zabranjen je od strane vlasti već godinu dana nakon. Njegovi izdavači su bili Dragojlo Kušlan i Nikola Krešić, a urednici: Mirko Bogović, Mojsije Georgijević, Ivan Kukuljević, Ivan Mažuranić, Stanko Vraz, Ljudevit Vukotinović i dr.). Nakon Krešićeva odstupanja Kušlan je bio urednik, a kratko su ga zamijenjivali Ljudevit Šplait i Milorad Medaković. Nakon ostavke od strane Krešića, Bogoslav Šulek zamjenjuje njegovu poziciju te vrlo brzo postaje najpoznatiji javni novinar u Hrvatskoj. Od tada do zabrane lista najistaknutiji novinar i publicist u Hrvatskoj je Bogoslav Šulek. Od kolovoza 1848. do kraja lipnja 1849. u zaglavlju lista stoji s lijeve strane „Narod bez narodnosti jest tijelo bez kosti“, a s desne „Sloboda, jednakost i bratinstvo“. Najvažniji dio ovih novina je činio uvod, a koji je donosio dnevne priloge urednika ili političara većinom iz Hrvatske.²³

“Slavenski jug” je ponajviše stavio fokus na događaje koji su se odvijali u Habsburškoj Monarhiji te zbog toga njegova rubrika nosi naziv „Slavenski sviet“ s podnaslovom „Austrijske države“, odnosno „Carevina austrijska“. Od prosinca 1848. godine, ispod rubrike „Slavenski sviet“, podnaslov je bio „Savezna država austrijska“. Ovakvi naslovi su dali do znanja odnosno svjedočili su o samoj orijentaciji ovoga lista. Kako je nada u preuređenje Monarhije s vremenom ginula rubrike počinju nositi naslove po pojedinim zemljama ili područjima poput („Trojedna kraljevina i Vojvodina serbska“, „Ugarska“, „Austria“ itd.²⁴ Što se tiče Hrvatskog sabora, novine su najčešće isticale problem Banskog vijeća koje je trebalo biti odgovorno Hrvatskom saboru te se trebalo temeljiti na uputama istoga, a kako bi se uspješno izbjegla samovolja pojedinca. Nadalje, novine su isticale kako bi za svoj rad u vijeću djelatnici trebali dobivati plaću, a isticali su i problem neustavnog načinja vladanja.²⁵

²² Markus 1994: 120.

²³ Markus 1994: 119.

²⁴ Markus 1994: 119.

²⁵ Švoger 2007: 218-219.

Slično kao i ostale novine, "Slavenski jug" je bio izrazito politički list. Vijesti glede ekonomske-socijalne problematike kao i kulturne su bile vrlo rijetke ili nisu ni postojale. Markus pronalazi glavni razlog u tome da su hrvatski i srpski političari smatrali kako je prioritet prvo bio ostvariti političku individualnost Hrvata i Srba, a nakon toga posvetiti pozornost na seoske nemire te pronaći rješenje za privredne, socijalne i kulturne probleme.²⁶

6. SÜDSLAWISCHE ZEITUNG

O djelovanju novina kao javnog medija u društvu najviše nam članaka iznose novine "Sudslawische Zeitung" što nas ne treba previše začuditi s obzirom na okolnosti i period u kojem su novine počele sa objavljivanjem. Revolucija koja je započela 1848. godine već je uzela maha, a cenzura je postepeno ukinuta te je uvedena sloboda tiska. Krug koji je bio okupljen oko ovoga lista povodio se liberalnim idejama te je predstavljao slobodu tiska kao prirodno i neotuđivo pravo čovjeka. Kasnije ponovno u Europi dolazi do ograničenja slobode tiska s obzirom da na vlast dolaze oponenti revolucije.²⁷

7. AGRAMER ZEITUNG

"Agramer Zeitung" su bile novine koje su počele izlaziti 1826. godine, a podupirale su mađaronski smjer u hrvatskom političkom životu. Književni sastavci su bili objavljeni na hrvatskom i njemačkom jeziku čiji su urednici bili Franz S. Stauduar i Ferdinand Rosenau. Novine su kroz svoje postojanje promijenile nekoliko naziva, a nakraju postaju isključivo političke novine.²⁸ Za vrijeme revolucije 1848. godine novinstvo "Agramer Zeitung" je u početku ostalo suzdržano i nije objavljivalo rasprave koje su bile polemičnog karaktera, no valja naglasiti kako su novine svejedno prihvatile političke promijene kao i slobodu tiska.²⁹

²⁶ Markus 1994: 120.

²⁷ Švoger 2006: 208.

²⁸ *Hrvatska enciklopedija* s.v. „Agramer Zeitung“ (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=838>) 19. srpnja 2019.

²⁹ Markus 2005: 12.

8. DANICA

Uz već predstavljene novine treba spomenuti i kulturni časopis koji je također svojim budnicama i davorijama uspio doprinjeti hrvatskoj političkoj sceni. “Danica” je bila prvi hrvatski književni časopis, a izlazila je redovito od 1835. do 1849. godine. Ovaj časopis je još izašao u dva perioda, a to je od 1853. do 1854. te od 1863. do 1867. godine. Najvažnije razdoblje “Danice” je prva faza u kojem “Danica Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka” promjenom slovopisa u 29. broju 1935. godine mijenja ime u “Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska”, a već sljedeće godine “Danica Ilirska”. Zabranom ilirskog imena “Danica” ponovno postaje “Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska”, da bi se 1849. ponovo pojavila “Danica Ilirska”.³⁰

Ljudevit Gaj kao urednik je odnio zasluge za izdavačku politiku “Danice”. Koliku je važnost imala “Danica”, danas nam svjedoče pisma Ivana Mažuranića bratu Antunu, te Mati Topoloviću koja su također objavljena u “Danici”. Sami čitatelji su svjedočili o Gajevu ugledu te je tiskano šest stotina primjeraka časopisa koje je čitalo "čitateljstvo najmanje četiri ili pet puta veće.”³¹ S vremenom se Gaj povlači iz politike, a ujedno prestaje i sa tiskanjem “Danice”.³²

“Danica” nikad nije informirala čitatelje o politici od početka svoga izlaženja ali je odigrala značajnu ulogu za vrijeme hrvatskog narodnog preporoda. Osim budnica koje su budile domoljublje u narodu, omogućila je i afirmiranje ideologije ilirizma koji je pridonio značaju hrvatskog političkog pokreta. Prvi objavljen prilog na štokavštini je bila budnica Antuna Mihanovića, koja je, kada je uglazbljena, postala hrvatskom himnom.³³

9. SLOBODA TISKA I OBLIKOVANJE JAVNOG MNIJENJA

Krug ljudi koji je bio okupljen oko već spomenutih zagrebačkih listova smatrao je kako svaki pojedinac ima pravo na vlastito mišljenje neovisno o tome iznosi li se usmeno ili pismeno. Kroz ovu stavku možemo uvidjeti zašto se pojam slobode tiska predstavljao kao prirodno i

³⁰ Rišner 2010: 121-122.

³¹ Rišner 2010: 122.

³² Rišner 2010: 122.

³³ *Hrvatska enciklopedija* s.v. „Danica ilirska“ (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=13854>) 19. srpnja 2019.

neotuđivo pravo čovjeka. Jačanje opozicije odnosno proturevolucionarnih struja u Habsburškoj Monarhiji pridonjelo je ujedno i podijeli među zagrebačkim listovima.

Pa se tako u “Agramer Zeitungu” navodi kako je sloboda tiska ustavno pravo građanina ali i uzvišeni dar. Slobodu tiska su novine najčešće povezivale sa slobodnim mišljenjem i izražavanjem misli.³⁴ U vrijeme kada se pojavljuju “Saborske novine” u Hrvatskoj sloboda tiska je bila neograničena. Ovakva stavka je pogrešna, možemo reći kako tisak nije bio cenzuriran ali samo zato što ove novine nisu ni iznosile previše informacija glede već izrečenog fenomena. “Saborske novine” su redovno informirale o zasjedanju Hrvatskoga sabora. O ulozi tiska u društvu urednici su se ovog fenomena doticali u samome uvodu programa lista, a iznesena činjenica nam daje do znanja da su urednici ipak bili svijesni važnosti medija kao prenositelja informacija. Uz glavninu razloga zašto je list pokrenut, urednici su naveli i njihovu dužnost u izražavanju vlastitog mišljenja o političkim i društvenim diskusijama. Najavili su kako će odlučno braniti svoja stajališta, nastojeći pridonjeti izradi javnog mnijenja u Hrvatskoj kao što je ono pridonjelo obrazovanju prosvijećenih naroda. Ostala uredništva zagrebačkih liberalnih novina veću pažnju su pridonosili nekim drugim aspektima, odnosno onim aspektima koji su mogli prikazati narodu ostale učinke djelovanja novina u društvu. Na temelju toga dokazivali su i samu važnost pojave tiska kao i njegovu ulogu. Stoga, u ostalim novinama se nalazilo više rasprava i članaka na temelju ove problematike. Isto tako pisalo se i o Jelačićevom tiskovnom zakonu koji je donešen u mjesecu svibnju 1849. godine.³⁵ Ban Jelačić ovaj zakon potpisuje kao “Privremeni zakon o tisku”, naime Jelačić je htio disciplinirati zagrebački liberalni tisak jer je njime on sam ali i konzervativni krug Bečkog dvora bio nezadovoljan. Liberali su osudili ovaj zakon i Jelačića, no kasnije su pokušali umanjiti ove teze naglašavajući kako ban nije dovoljno stigao proučiti zakon zbog obaveza na ratištu. Nekolicina je svejedno smatrala kako je Jelačić zloupotrijebio svoj visoki čin.³⁶

Na temelju iznesenog u raspravu se uključio i urednik Slavenkog Juga Dragutin Kušlan koji je u 63. broju “Juga” izrekao svoje mišljenje o neograničenoj slobodi tiska. On smatra kako sloboda tiska ne može biti neograničena u građanskom društvu kao što ne može postojati niti neograničena sloboda pojedinca jer je ona automatski ograničena slobodom ostalih. Nakon donošenja Jelačićevog tiskovnog zakona, Kušlan ponovno izriče svoje mišljenje ali se

³⁴ Švoger 2006: 208.

³⁵ Švoger 2006: 209.

³⁶ Švoger 2013: 259-260.

suprotstavlja tome što je Jelačić potpisao donošenje posebnog tiskovnog zakona. Navodi kako je sloboda tiska definirana građanskim i kaznenim zakonima isto kao i sloboda izražavanja misli. Zbog toga Kušlan ističe kako se donošenjem posebnih zakona ozakonjuje i cenzura tiska. Navedeno je potvrđeno i u novinama “Političke iskrice” od strane anonimnog autora.³⁷

Bogoslav Šulek je također osudio Jelačićevo donošenje posebnog tiskovnog zakona te navodi kako u ono vrijeme kada je zakon donešen nije bilo potrebe za istim. Iznosi kako kako bi “Zakon o tisku” trebao štiti slobodu građana, a ne ju ograničavati. Isto tako smatra ukoliko dođe do tiskovnih prijestupa isti bi trebali biti sankcionirani kaznenim zakonima, no naglašava i kako bi kaznene zakone isto tako trebalo izmijeniti i poboljšati. Nadalje, navodi kako će se trajni tiskovni zakon moći tek donjeti onda kada se preustroji sudstvo i poboljša kvaliteta obrazovanja u svim aspektima života.³⁸

Za ozakonjenje tiskovnog zakona 1849. godine zalagao se jedino “Agramer Zeitung” koji se složio sa Jelačićevim mišljenjem u tome da su ostali zagrebački listovi – “Slavenski Jug” i “Südslawische Zeitung” - radikalni i da ih treba regulirati. Jedan anonimni autor u “Agramer Zeitungu” naglašavao je i druge stvari kojima može doprinjeti regulacija tiska. Odnosno autor smatra kako će donešeni zakon “istovremeno služiti kao štit i oružje protiv” odozgo i odozdo. Misli se naravno na liberale koji djeluju u ostalim zagrebačkim listovima. Ostala uredništva nisu podržala donešeni zakon ali su žustro u svojim novinama zahtjevali donošenje boljeg tj. kvalitetnijeg zakona, koji će zabraniti uplitanje državnih organa u poslove tiska, ističući važnost istog.³⁹

Zakon je još dugo vremena ostao nepromijenjen za što su bile zaslužne pogoršane političke okolnosti koje su zahvatile Habsburšku Monarhiju kao i samu Hrvatsku.⁴⁰

9.1. ZAGREBAČKI LIBERALNI LISTOVI O SLOBODI TISKA

Iako je većina priznala kako postoji i mogućnost zlouporabe tiska, zagrebački listovi, koji su bili liberalno orijentirani, isticali su slobodu tiska kao bitnu stavku u prosvjećivanju naroda, u razvoju i učvršćivanju određenih demokratskih pravila ponašanja u društvu kao i prihvaćanje

³⁷ Švoger 2006: 209.

³⁸ Švoger 2006: 209-211.

³⁹ Švoger 2006: 211.

⁴⁰ Švoger 2006: 211.

novih institucija koje tada nastaju, poput Hrvatskog sabora. Ograničavanje slobode tiska kao i osuđivanje javnog mišljenja dale su do znanja kako je državna uprava trula te omogućile borbu u obrani protiv zlouporabe zakona, položaja i ovlasti. Informiranje naroda o tome kako državni organi u državi funkcioniraju jedino je moglo ponovno omogućiti povjerenje naroda i stvoriti određenu dozu sklada između vlade i naroda. Ovo je ujedno značilo i poticanje domoljublja ali i nekih drugih obaveza koje su građani dužni poštovati. Također napominjalo se kako jedino pomoću diskusija, koje će biti prikazane putem tiska ili javnosti mogu ublažiti pogreške i boli koje je prijašnji ograničeni tisak zadao pojedincima.⁴¹

Kulturni časopis pod imenom “Danica horvatska, slavonska i dalmatinska” nije smio puštati u javnost političke vijesti ali bez obzira na to, jedan nepoznati autor se dotiče svih pozitivnih i negativnih strana slobode tiska te ih detaljno tumači u svoja dva članka koji su bili plasirani u javnost u više navrata. Za ovoga autora možemo reći kako se radi o jednoj vrlo obrazovanoj osobi s obzirom na to da se pri iznošenju svojih argumentacija poziva na francuske i njemačke autore, a koji su u ondašnje vrijeme bili poznati po svojoj učenosti.⁴²

Autor u svojem pisanju povezuje dva načela, a to su: sloboda tiska i sloboda mišljenja. Autor govori o slobodnom izražavanju misli u usmenom i pisanom obliku. Navodi kako su ove slobode neprenosivo i neotuđivo prirodno pravo pojedinca ali i pojedinca kao člana zajednice. U svojem članku autor iznosi argumente za i protiv slobode tiska što prije njega ne možemo primjetiti u ostalim člancima. Isto tako kritizira obje strane, odnosno piše o tome na što se pozivaju liberali, a na što protivnici slobode tiska. Na temelju svega napisanog ipak se okreće liberalnoj strani i zaključuje zašto je sloboda tiska potrebna u tadašnjem svijetu. Spoznaje kako su moguće zlouporabe tiska jako male i kako sloboda tiska mora biti jedan od temelja ustavnih država. Nadalje, piše kako bez slobode tiska, ustav i parlamentarizam nisu mogući jer je ono istovremeno neophodno za prosvijećivanje naroda u kulturnom, političkom i gospodarskom smislu. Isto tako, uključujući slobodu tiska, narod će napokon zadobiti priliku iznijeti svoje potrebe, a s obzirom na to vlada će moći spoznati i donjeti što bolje pravomoćne odluke, a koje će onda biti u skladu s istim tim potrebama.⁴³

⁴¹ Švoger 2006: 211.

⁴² Švoger 2006: 211.

⁴³ Švoger 2006: 211-212.

9.2. VJERSKA PROBLEMATIKA U ZAGREBAČKOM LIBERALNOM TISKU

“Saborske novine” tijekom revolucije 1848. godine se nisu posebice osvrnale u svojim člancima na vjersku problematiku koja je tada bila dakako prisutna. Teze ovoga uredništva koje su bile izrečene vezano za navedenu tematiku su bile predstavljene samo u općenitim i kratkim crtama. Uredništvo je spominjalo neka od načela poput bratstva i jednakosti, ostvarenja nacionalnih i jezičnih ali i vjerskih ravnopravnosti u Austriji.⁴⁴ Ostala uredništva također su se založila za vjersku ravnopravnost u Habsburškoj Monarhiji. Mađari su također pozdravili ovo načelo te su govorili kako ne treba činiti Hrvatima ono što oni ne bi htjeli da im Mađari čine. U ovakvoj situaciji pojavilo se i pitanje prava Židova. Ravnopravnost je istovremeno označila i slobodno prakticiranje vjere, iako to nigdje nije posebno bilo naznačeno.⁴⁵

Osim Saborskih novina, o ovoj političkoj situaciji su pisale i ostale zagrebačke novine poput “Novina dalmatinsko-hèrvatsko-slavonskih” i “Agramer Zeitunga”. Pitanje političkih prava Židova postaje aktualna tema nakon provedenih velikih progona Židova u Zagrebu i Varaždinu krajem ožujka 1848. godine kada je narod porazbijao nekoliko trgovina židovskih vlasnika.⁴⁶ Gajeve novine su oštro kritizirale ove protužidovske izgrede. Anonimni autor ovakve izgrede poistovjećuje sa barbarstvom i nečovječnošću te poziva sav prosvijećen narod na toleranciju i kršćansku ljubav. Zalaže se za emancipaciju, prihvaćanje, slobodu i jednakost svih. Nepoznati autor “Agramer Zeitunga” za vođe navedenih izgrede je tražio i određene sankcije kako se slični tome ne bi ponovno dogodili. Isto tako jedan autor naglašava kako većina Hrvata ne podržava ovakvo nasilje i nepravdu nad Židovima.⁴⁷

Od zagrebačkih listova, vjerskih pitanja su se najviše dotakle “Novine dalmatinsko-hèrvatsko-slavonske” i “Slavenski Jug” na temelju čijih članaka se napokon moglo odrediti stajalište pojedinog uredništva. “Slavenski Jug” se pozabavio ponajviše pitanjima koja su se ticala svećenika poput ukidanja celibata ili obnašanja katoličke vjere. U pitanje su doveli i uporabu latinskog jezika koji se i dalje koristio u crkvenim krugovima. Rubrika “Glasnik” se dotakla i stanja Pravoslavne crkve u Hrvatskoj i Vojvodini Srpskoj koju je također osudila. Osim navedenih

⁴⁴ Švoger 2005: 122.

⁴⁵ Švoger 2005: 122-123.

⁴⁶ Švoger 2005: 122-123.

⁴⁷ Švoger 2005: 123.

pitanja u novinama se spominjala i problematika crkvenih reformi što je bilo inače karakteristično za razmišljanja liberala.⁴⁸

10. ZAKLJUČAK

Krajem Francuske revolucije u 19. stoljeću mijenja se i koncepcija uloge tiska. Sloboda tiska tada više ne predstavlja samo slobodu u novinstvu nego slobodu naroda u svom izražavanju misli usmeno ali i pismeno pomoću tiskovina. Širenje ideje nacije nakon Francuske revolucije odrazilo se i u publicistici kao oblikovatelju i izrazu javnoga mnijenja. Tisak se napokon počinje tumačiti u demokratskom duhu, a novonastali politički tisak je smatran kao predstavnik naroda i državnih organa. Pitanje slobode tiska pojavljuje se za vrijeme hrvatskog političkog pokreta i revolucija koje se odvijaju od 1848.-1849. godine u Europi. Na temelju pojma sloboda tiska razvija se i pojam javnog mnijenja. Zbog navedenga, tijekom 19. stoljeća liberali se žustro bore za institucionalizaciju slobode tiska, a vremenom kako jačaju ova dva pojma, liberali svoje zahtjeve u politici provode na način pozivanja na koncept javnog mnijenja. Ovakve namjere podržavao je i krug liberala okupljenih u uredništvima zagrebačkih listova poput “Saborskih novina”, “Slavenskog Juga”, “Südslawische Zeitung”, “Jugoslavenskih novina”, “Novina dalmatinsko-hèrvatsko-slavonskih” i “Agramer Zeitung”. Ove novine su prikazivale javno mnijenje kao prirodno pravo pojedinca, koje se potom onda moglo izraziti usmeno ali i u pisanoj verziji.⁴⁹

Početak 1849. godine, nakon uspješno vođenih vojnih operacija u Ugarskoj, hrvatska javnost je još uvijek optimistična glede političkog stanja „Trojedne kraljevine“. Zagrebački listovi su podupirali rad Austrijskog parlamenta koji je trebao doprinjeti narodnoj ravnopravnosti i ustavnosti zemlje te kasnije omogućiti lakše priključenje „Trojedne kraljevine“ austrijskim pokrajinama.⁵⁰

Iz iznesenih stavova o ovlastima vlade i odnosu vlade i parlamenta vidljivo je da se u hrvatskoj javnosti sredinom 19. st. nije pravila jasna razlika između ustavne i parlamentarne monarhije. Uglavnom se upotrebljavao termin ustavna monarhija, premda je koncepcija preuređenja Austrije u ustavnu monarhiju obuhvaćala i neke elemente koncepcije parlamentarne

⁴⁸ Švoger 2005: 125.

⁴⁹ Švoger 2006: 206-208.

⁵⁰ Markus 2006: 9.

monarhije. Važnost koju je sredinom 19. st. imalo pitanje uvođenja ustavnosti u Habsburškoj monarhiji i interes javnosti za to pitanje ilustrira činjenica da su sve zagrebačke novine donosile vijesti o funkcioniranju ustavnog sustava i radu parlamenta u raznim europskim zemljama.

10. BIBLIOGRAFIJA

10.1. LITERATURA:

HEKA Ladislav (2013.). Hrvatsko-ugarski javnopravni prijepori. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 63 No. 5-6

IVELJIĆ, Iskra, KOLANOVIĆ, Josip, STANČIĆ, Nikša (2001.). *Hrvatski državni sabor, sv. 1.* U: Kolanović, Josip (ur.) Zagreb: HAZU.

MARKUS Tomislav (2006.). Između revolucije i legitimiteta: Hrvatski politički pokret 1848-1849. *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, Vol. 12, No. 1. 1-2.

MARKUS, Tomislav (2005.). *Zagrebački politički listovi 1848.-1850. godine.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest

MARKUS, Tomislav (1994.). Federalizam i konfederalizam u tekstovima Slavenskog juga 1848.-1850. *Povijesni prilozi*, Vol. 13 No. 13

RIŠNER, Vlasta (2010.). O jeziku poziva na pretplatu Danice ilirske od 1835. do 1849. godine. *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 6 No. 6., 2010.

ŠVOGER, Vlasta (2013.). Ban Jelačić u očima svojih suvremenika. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 31 No. ?

ŠVOGER, Vlasta (2007.). *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852. i stvaranje moderne Hrvatske.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

ŠVOGER, Vlasta (2006.). Zagrebačko liberalno novinstvo o slobodi tiska i društvenoj ulozi novina od izbijanja revolucije 1848. do uvođenja neoapsolutizma 1851. godine. *Povijesni prilozi*, Vol. 30 No. 30

ŠVOGER, Vlasta (2005.). Vjerska problematika u zagrebačkom liberalnom tisku 1848.-1852. *Croatica Christiana periodica*, Vol. 29 No. 56

Hrvatska enciklopedija s.v. “Agramer Zeitung”
(<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=838>), 20. kolovoza 2019.

Hrvatska enciklopedija s.v. “Danica ilirska”
(<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=13854>) 19. srpnja 2019.

Hrvatska enciklopedija s.v. “Hrvatski narodni preporod”
(<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26455>), 19. srpnja 2019.

Hrvatska enciklopedija s.v. “Revolucija 1848-49.”
(<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52630>), 19. srpnja 2019.

Hrvatski sabor s.v. “Prve hrvatske saborske novine iz 1848. godine” (<https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/povijest-saborovanja/zanimljivosti/prve-hrvatske-saborske-novine-iz-1848-godine>) 15. srpnja 2019.